Helsingborgs raviner och dalar

- ett urval

HELSINGBORG

Faktaruta

HELSINGBORGS RAVINER OCH DALAR - ett urval
Stadsbyggnadsförvaltningen 2009

Text: Cecilia Jansson inledande avsnitt, ”Landborgen och dess raviner och dalar”, Karin Gustavsson, Widar Narvelo

Layout, faktaforskning, textsammanställning och bearbetning: Birgit Müller

Foton, kartor och illustrationer: Birgit Müller (där inte annat anges)
Omslagsfoto: Widar Narvelo (Ramlösaravinen)

Grund till kartor: Stadsbyggnadsförvaltningens flygfoto från 2007

Text- och faktakällor:

• Vattendragsinventering 1992, Peter Johnsen (Stadsbyggnadskontoret).
• Hälsodalen 2003, Cecilia Jansson (Stadsbyggnadskontoret).
• Kulturminnesvårdsprogram för Helsingborgs kommun 1991 (Helsingborgs museum).
• Naturvårdsplan för Helsingborg 1992 (Stadsbyggnadskontoret).
• Helsingborg under 900 år och dess förhistoria, Carl-Fredrik Follin 1984 (Helsingborgs skoldirektion).
• ”Medeltidsstaden Helsingborg och dess förhistoria”, Anders Wihlborg 1984 (Riksantikvarieämbetet, Helsingborgs museum).
• Riksantikvarieämbetets Fornlämningsregister.
• Helsingborgs Stadslexikon 2006 (Helsingborgs lokalhistoriska förening).
• Grön stad, Helsingborgs parker i tid och rum, Stig och Marianne Billing 1999.
• Gata upp och gata ner - om helsingborgska gatunamn och deras historia, Patrik Kumlin 2000 (Helsingborgs stadsbibliotek, stadsbyggnadskontoret).
• Midvinterljus 1998, Istunnel-Landborgstunnel ”tunnelkarta”, (Kulturförvaltningen).
• Vattenkvalitet och miljökvalitetsmål i Jordbodalen - Gåsebäcken 2004 (Stadsbyggnadskontoret).
• Ramlösa Brunn, Kulturmiljöer i Malmöhus län: 1983 Länsantikvarien, Länsstyrelsen.
• Ramlösa, ett program för restaurering och nybyggnation i och vid Ramlösa Brunn: AB Ramlösa Brunnsanläggning.
• Ramlösa förr och nu, en vandring genom tid och rum. ABF-cirkel 1982-84.
• Internet

Innehåll

Landborgen och dess raviner och dalar 3
Kulla Gunnarstorp 6
Hittarp 8
Sofiero 10
Pålsjö 12
Hälsovägen 14
Långvinkelsgatan 18
Hallbergs trappor 20
Himmelriksgränden 21
Ravinen vid Bergaliden 22
Gåsebäcken 24
Ramlösa 26
Rååns bäckraviner 28
- *Rausbäcken* 29
- *Görarpsbäcken* 29
- *Kövlebäcken* 30
- *Borgenbäcken och Härslövsbäcken* 30
- *Tjutebäcken* 31
- *Rönnarpsbäcken* 31

Karta över Helsingborgs raviner och dalar 32

Landborgen och dess raviner och dalar

Inledning..... 3
Landborgens bildning.....3
Ravinernas bildning.....4
Landborgens och ravinernas betydelse genom historien.....5

Inledning

Det som slår de flesta när de kommer till Helsingborg är landborgens mäktiga och markerade brant. Landborgen har haft stor betydelse för stadens och bebyggelsens utveckling och ger i dag en underbar utsikt över sundet. Landborgen är ett natur- och kulturarkiv av internationell klass.

Carl von Linné beskriver landborgen i sin Skånska resa år 1749 som en hög brant mur som stängde in staden från öster. Uppe på landborgen kunde han stå och blicka ner på staden.

Ravinerna och dalgångarna i Helsingborg är cirka 10 000 år gamla och har bildats genom att vatten skurit sig igenom den sedimentära berggrunden. Områdena närmast öster om staden har sedan urminnes tider varit rika på vatten. Sjöar och sankmarker med avrinning in i staden har haft stor betydelse för livet där, liksom att berget innehåller stora reservoarer som mynnat och mynnar ut i källor utmed hela landborgen.

Landborgens bildning

Om man står framför landborgens blottade sida, t ex vid S:t Jörgens plats, ser man tydligt att massivet består av många olika berglager. Skikten ligger för det mesta horisontellt. Lagren avsattes i ett floddelta för cirka 195 miljoner år sedan och har efter olika processer hårdnat till sandsten och lerskiffer. Sandstenen skiftar mellan ljusare grå till gulbrun och är järnhaltig. Kolförande lager ingår i formationen tillsammans med sandsten och skiffer. Kolen i berggrunden bildades under den tid man brukar kalla Rät (sista perioden under Triaseran). Klimatet var på denna tid varmt och fuktigt och här vid Helsingborg fanns ett sumpigt träskområde. Vårt landområde låg då på sydligare breddgrader. Jätteödlor, träd och stora ormbunksväxter levde här och det är kvarlämningarna av dessa som blivit till stenkol. Några miljoner år senare kom havet in och täckte Nordvästskåne. Under en lång period då vattnet drog sig fram och tillbaka över denna del av landet bildades sandsten och lerskiffer. I det grunda hav som fanns var faunan och floran fortfarande mycket rik och det förekommer mycket fossil i dessa lager. Särskilt vid Pålsjö och Tinkarp kan man hitta avtryck och försteningar. Kol bröts för första gången under 1500-talets slut.

Berggrunden i Skåne har under många hundra miljoner år varit utsatt för stora krafter i samband med bergskedjeveckningarna nere i Europa. Horstarna vi har i vårt landskap började resa sig för 200 miljoner år sedan. De starka hoppressande krafterna från söder var som starkast då Alperna bildades och medförde att Helsingborgstraktens berggrund sprack. Vid sprickorna uppstod förskjutningar, vilka kallas förkastningar. Dessa förkastningar riktade sig åt alla håll och landborgen är resultatet efter flera sådana förkastningar. Från början fanns det många olika branter och förkastningar åt olika håll men efter hand som havet kom in och nötte på avlagringarna så eroderades dessa till en sammanhängande brant.

När isen smält bort efter den sista istiden för 10 000-14 000 år sedan stod havet högt över dagens nivå. Högsta kustlinjen kan återfinnas 55-60 meter över havet. Havet eroderade på olika nivåer i landborgsbranten. Därför är landborgen inte lika hög överallt. Brantast är den kring Kärnan och Hälsovägen samt vid Laröd. Från Pålsjö och norrut ligger terrassfoten kring 8 meters höjd. Här har alltså en lägre och förmodligen även yngre vattenyta eroderat materialet.

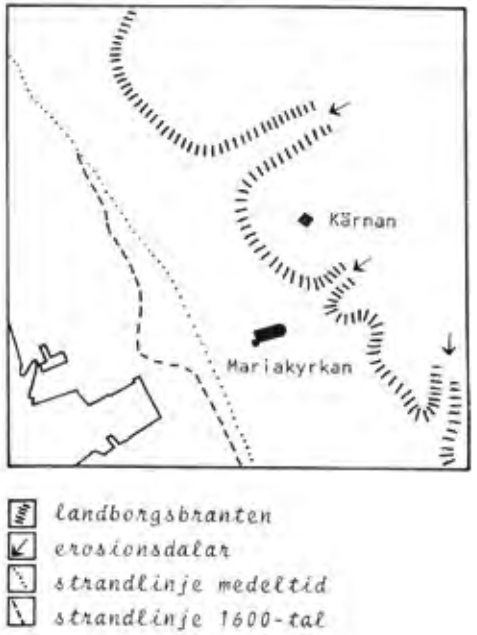

Kartan från skriften "Medeltidsstaden Helsingborg och dess förhistoria"

Ravinernas bildning

Inom Helsingborgs kommun finns det vid Helsingborgs kust och närmast norr och söder om, säregna och i landborgen inskurna korta raviner. Dessa går tämligen vinkelrätt mot landborgen och kusten. Man kan dela upp dalarna i två olika kategorier; dels små obetydliga ”hängdalar” som slutar redan uppe i branten och dels de djupare dalarna. De djupare dalarna finns i Sofieros park, Hittarp-Laröd, Pålsjö skog, Hälsovägen, Gåsebäcken och Ramlösadalen. Idag finns det endast obetydliga små vattendrag på botten av dessa, vilka knappast haft mer tid än 10 000 år till sitt förfogande för att skapa dalarna. Även om vattendragen också idag i någon mån fördjupar dalarna tros andra dalbildande krafter, t ex is och snödrev, varit med i spelet då dessa från början utvecklades.

Eftersom dalarna inte har någon utfyllnad av moränsediment torde de inte bildats under pre- eller interglacial tid. En teori är att landisen, då den dragit fram över trakten, brutit loss och bortfört material i närheten av förskjutningar och där landborgen varit sprucken. Vid dessa svaghetspunkter har det varit lättare för isen att föra med sig material och skapa början till dessa dalar. Därefter har vattenrika isälvar, skapade under landisens avsmältning, letat sig väg över landborgen och där eroderat den relativt lösa berggrunden. Vattnet har bildat små vattenfall vilka eroderat sig bakåt i landborgen. Man tror att det vatten som dämdes upp i den så kallade Husensjösänkan har varit smältvatten från senglacial tid. Vattnet rann ut i havet genom både Gåsebäcksdalen och Hälsans dalgång. När sänkan senare avvattnades skedde detta genom Hälsodalen. Gåsebäcksdalen har karaktär av en genombrottsdal. Denna har uppstått genom att dalsänkan innanför innehållit en senglacial sjö som tappats genom Gåsebäckens dal och skurit ner denna.

Dalarna har emellertid även påverkats av havets nivåförändringar. Eftersom landborgen är uppbyggd av lösa, lätteroderade lager kom de att bearbetas av havets vågor och bränningar som tidvis slagit mot landborgsbranten. Efter isavsmältningen höjde sig landet över havet och detta kom successivt att förflyttas till en allt lägre nivå. Havet var större och mer öppet än det är idag och kraften från vågorna starkare. I sprickor, dalar eller av förvittring försvagade delar, eroderade vattnet ner landborgen till dalar. Ibland hann inte havet utveckla fullständiga dalar och därför finns idag de så kallade

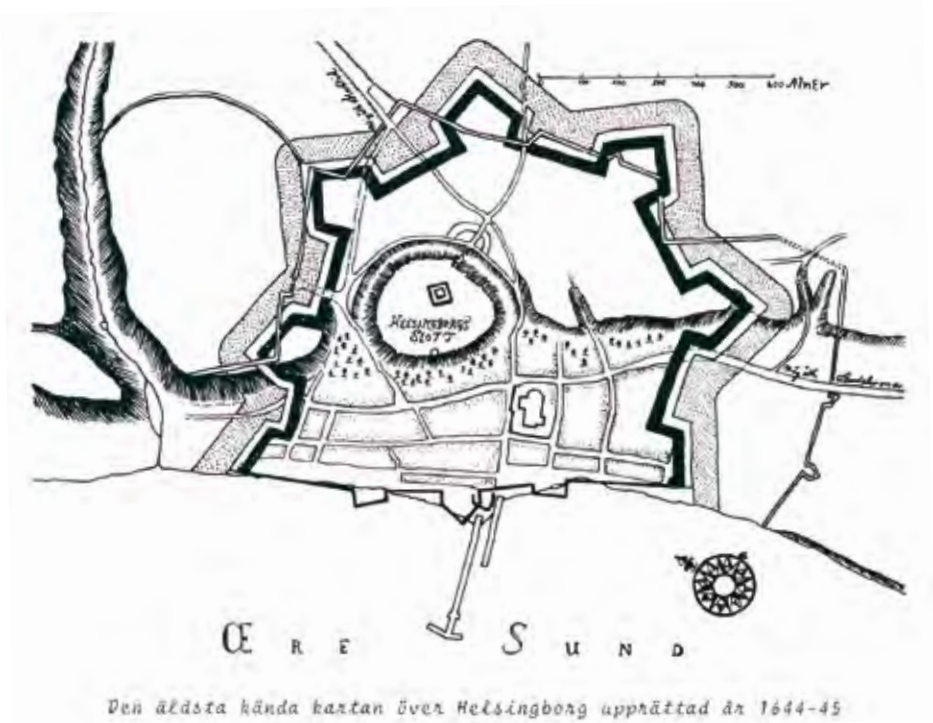

Kartan från skriften ”Medeltidsstaden Helsingborg och dess förhistoria”

”hängdalarna”. Samma bildningsprocess kan ha skapat vissa av de sidodalar som finns vid t ex Ramlösa och Pålsjö. Dessa sidodalar slutar redan uppe på huvuddalens botten och de flesta har inget vattenföre. Att dalarna tillkommit under förhållandevis kort period kan jämföras med den i sen tid tillkomna grottbildningen på Kullaberg där bergarterna är mycket hårdare.

En nischdal är en dal som börjar med en nisch och inte fortsätter bakåt i en bäckravin eller bäckdal. En nischdal slutar också hängande eller ”blint”. Därför kan man nog anse att de båda beskrivningar över olika typer av dalar och raviner som getts ovan, kan smälta samman till på det stora hela två olika typer. Både Gåsebäcks- och Pålsjöravinerna har bäckar som en direkt fortsättning bakåt på dalen. Hälsovägens dalgång är en blandtyp av bäckravin och nischdal. Man tror att huvuddelen av erosionen orsakades av vatten. De flesta nischdalarna förkommer från Tinkarpsgården och söderut.

Nischdalen som går söder om Rosengården har sannolikt bildats genom drivsnö från öster som packats i hålan. Frostvittring, s k nivation, särskilt i kanterna av snödrivan, har eroderat ut nischen.

Idag kan man följa samma processer som eventuellt skapat landborgens dalar vid arktiska kuster och särskilt de med lagrade eller sedimentära bergarter samt frost- och töprocesser. Dessa processer ger upphov till djupa urgröpningar i branta strandhak. Vid tiden efter isens avsmältning rådde arktiskt klimat här i Helsingborgstrakten. Både berggrund och lösa jordlager hade permafrost, d v s hade evig tjäle. På sommaren töade dock lagren ner till 1-2 meters djup och blev mycket vattendränkta. Genom att vattnet kunde strömma ut på flertalet ställen men framförallt i sprickor i berggrunden kunde de omväxlande tö- och frostprocesserna spränga loss i små stensplittror. I en blandning av is, snö och vatten gled sedan dessa massor ner för branterna och raviner och dalar bildades. Eftersom vindarna var till övervägande del östliga drev dessa ner mer snö i sänkorna vilket förstärkte frost- och töprocesserna. På sommaren samlades smältvatten i grunda issjöar på markytan. Vattnet kunde inte rinna ner genom de djupfrysta marklagren. Sjöarna blev inte djupare än någon meter. Vattnet fortsatte ibland ner genom dalarna och fördjupade dem.

Rååns dalgång har sannolikt skapats av utloppet från en issjö. Nereroderingen sker fortfarande och dalgången är mycket markerad. Eroderingen sker nu genom ett mer ”moget” flodlopp vilket innebär att vattnet inte i lika stor utsträckning inriktar sig på att fördjupa flodbädden. Istället förlängs vattenfåran genom att vattendraget meandrar i serpentinform. Tydligt kan detta ses mellan Vallåkra och Bälteberga. Meandring uppkommer då åbäddens lutning är mycket liten. Desto mindre lutning åbädden har desto större meandring. Flera meanderslingor har rätats ut i modern tid.

Den allra största erosionsdalen utmed landborgen finns i Hittarp omedelbart söder om Laröds skola vid pumpstationen. I denna dal kan man hitta morän i dess fortsättning ner mot havet. Detta gör att den troligen bildats före den sista nedisningens maximum. Idag finns det en bäck som grävt djupt ner i dalen. Denna bäck har dock ingenting med dalens bildning att göra.

En dal, som är mycket vacker, sträcker sig från Prins Kristians gata vid Gamla kyrkogården ner till konsul Perssons villa. Havet har sköljt bort alla eventuella avlagringar vid mynningen. Dalen börjar halvcirkelformat för att sedan sträcka sig bred och rak ner till landborgens fot.

Landborgens och ravinernas betydelse genom historien

Ravinerna har haft en stor betydelse för den tidiga, förhistoriska kommunikationen till och från stranden vid nuvarande Helsingborg och dagens trafikleder. Både dalarna, ravinerna och landborgen har starkt påverkat stadens bildning och hur bebyggelsen utvecklats genom tiderna.

Dagens gator såsom Johan Banérs gata, Halalid, Tågagatan, Hälsovägen, Nedre Långvinkelsgatan, Bergaliden samt Gasverksgatan har lagts där dalarna underlättat passagen upp på landborgen från stranden.

Hälsovägen vid S:t Jörgens plats

Kulla Gunnarstorp

Kulla Gunnarstorp ligger invid kustvägen en dryg mil norr om Helsingborg och har ett av Skånes vackraste lägen. Alléer, bokpark och Öresund bildar ramen kring slottet.

Från Hittarp och norrut mot Domsten löper fortsättningen på landborgen som är karaktäristisk för kusten söderut mot Helsingborg. Från en höjd av omkring 35 meter i den sydligaste delen blir landborgen allt lägre samtidigt som den vid Domsten viker av mot öster för att mer eller mindre försvinna vid Döshult. I denna norra del framträder en berggrundsgeologisk gräns som en svag, men tydligt markerad sluttning. Landborgen utgörs av många olika berggrundslager, vilka är svagt snedställda. Berggrundsgeologin i området är komplex. Öppna skärningar är därför av mycket stort vetenskapligt värde. Platån ovanför landborgen täcks av moräner, medan strandzonen utgörs av några meter tjocka lager av sand, grus och klappersten. I sluttningszonerna finns mindre områden med översilande vatten.

Kulla Gunnarstorps slott med omgivningar, mot söder. (Ravinen markerad med gult)

Karta över Kulla Gunnarstorps bäckravin

Norr och nordväst om den utplanande landborgen utbreder sig en flack fullåkersbygd som närmast kusten mellan Domsten och Viken övergår i en kusthed. Den är en av de sista resterna av Kulla fälad i Helsingborg. På sluttningarna ovanför slätten upp mot Christinelunds herrgård finns en rest av ålderdomliga inägomarker med igenvuxna slåtterängar som utvecklats till rika ädellövskogar, en återskapad skottskog och en naturligt meandrande bäck.

I den södra delen ligger Kulla Gunnarstorps slott med anor från 1500-talet. Landskapet kring Kulla Gunnarstorp har varit bebott under förhistorisk tid, vilket flera bronsåldershögar vittnar om. Slottet har påverkat hela bygden vilket bl a medfört att kusten mellan Hittarp och Domsten förblivit oexploaterad och bevarat en tilltalande ålderdomlig landskapskaraktär.

Ravinen mot väster

Kulla Gunnarstorps slott

Kulla Gunnarstorps naturreservat har mycket höga naturvärden. Geologiskt intressant är strandlinjen med dess blottade sandsten, skiffer och framläckande grundvatten (översilning). Strandlinjen har kallats ”Skandinaviens ståtligaste postglaciala strandlinje”.

I omgivningarna av Kulla Gunnarstorps slott finns ett värdefullt oexploaterat strandavsnitt. Söder om slottet skär en djup bäckravin genom landborgen i öst-västlig riktning. Strax norr om Hittarp sträcker sig en väl utnyttjad sandstrand med ett bakomliggande smalt gräsbevuxet område. Stranden blir stenigare norrut och nedanför slottet förekommer lodräta, några meter höga sandstensavsatser genomsilade av källvatten och genom havets erosion blottas rätliasformationens sandstensberggrund (rödbrun sandsten med kolförande lager). Ovanför stranden höjer sig en skogklädd landborg upp mot det ovanför belägna öppna och plana odlingslandskapet. Skogen inom sluttningszonen består av bokskog eller blandskog med tall, ek och björk.

Byggnader

Kulla Gunnarstorps slott. Egendomen är belagd som adlig huvudgård från slutet av 1400-talet då den benämndes Gundestrup. Vallgraven liksom borgens äldsta del är från 1560-70-talet. Från ladugårdsplanen i norr kommer man på en fast bro (tidigare en vindbrygga) över vattengraven till den rektangulära borgholmen och fram till huvudbyggnadens port. Runtom finns en vallgrav. Borggården öppnar sig i söder där en liten båtbrygga i senare tider blivit byggd i vattengraven. Grupperade kring en öppen plan norr om Borgen ligger den rosa förvaltarbostaden som byggdes av Gustaf Adolf Sparre 1794 - samt ladugården från mitten av 1800-talet.

Högre och mer synligt ligger det nya slottet, uppfört 1865-68, som byggdes i en tid när många skånska godsägare byggde ut och förbättrade sina slott. Ståndssamhället gick mot sitt slut och adeln som var på väg att förlora sin självklara ärvda makt manifesterade sig genom nya byggnader. Både slottsbyggnaden - där för tiden moderna material som cement användes - och de stora ekonomibyggnaderna avspeglar de stora ekonomiska överskott som blev en följd av lantbrukets uppsving efter 1800-talets skiftesreformer. Det nya slottet ritades av den danske arkitekten Christian Zvingman, som anlitades av slottets dåvarande ägare von Platen.

Kulla Gunnarstorps mölla från 1789-1809 är en av Skånes äldsta kvarnar av holländsk typ, unik genom sin båtformade hätta. Det är typiskt att det är i en godsmiljö, där intresse och ekonomiska resurser för jordbrukstekniska innovationer fanns, som den uppfördes. Möllan byggnadsminnesförklarades 1992 och är idag i mycket gott skick.

Skånska rekognosceringskartan 1815

Kulla Gunnarstorps mölla

Hittarp

Från Hittarp och norrut mot Domsten löper fortsättningen på landborgen som är karaktäristisk för kusten söderut mot Helsingborg. Från en höjd av omkring 35 m i den sydligaste delen blir landborgen norrut allt lägre samtidigt som den vid Domsten viker av mot öster för att mer eller mindre försvinna vid Döshult. Landborgen utgörs av många olika berggrundslager, vilka är svagt snedställda. Berggrundsgeologin i området är komplex. Öppna skärningar är därför av mycket stort vetenskapligt värde. Platån ovanför landborgen täcks av moräner, medan strandzonen utgörs av några meter tjocka lager av sand, grus och klappersten. I sluttningszonerna finns mindre områden med översilande vatten.

Hittarp-Laröd med bäckravinen (gulmarkerad), sedd mot sydost

Karta över Hittarps bäckravin

Vårens första vitsippor blommar i ravinen

Den allra största erosionsdalen utmed landborgen finns i Hittarp omedelbart söder om Laröds skola vid pumpstationen. I denna dal kan man hitta morän i dess fortsättning ner mot havet. Detta gör att den troligen bildats före den sista nedisningens maximum. Idag finns det en bäck "Hålebäcken" som grävt djupt ner i dalen.

Två mindre raviner i norra delen av samhället (Gryntemölla), som delvis går genom villaområde eller delvis är kulverterade, är inte medtagna här.

Hittarpsravinen söder om Laröds skola

Skånska rekognosceringskartan 1815

Hittarpsravinen västerut

Sofiero

Landborgen är karaktäristisk för kusten söderut mot Helsingborg med en höjd av omkring 35 m i den sydligaste delen.

Två djupa raviner på ömse sidor av slottet har gynnsamma odlingsförhållanden och här har en av Europas finaste samlingar av rhododendron vuxit fram.

Fornlämningar

Stenåldersboplats enligt fornminnesregistret, på en liten kulle och dess sluttningar som i N-NV stupar brant ner i en bäckravin. På boplatsen finns en rest av en hög som finns markerad på Rekognosceringskartan från 1812.

Sofiero slott med raviner sett från Öresund mot norr

Karta över Sofieros bäckraviner

Söder om Sofiero gård finns en gravhög från bronsåldern med en diameter om 11 m. Gravhögen undersöktes 1910-12 av kronprins Gustav Adolf. Två stenkistor och en gravurna från yngre bronsåldern påträffades.

Byggnader

Sofiero gård, byggd som förvaltarbostad till Sofiero 1877. Detta år uppfördes även stall och ladugård.

Sofiero slott, uppfört för hertigparet Oscar II och Sophia, stod klart våren 1866 på det sedan 1864 arrenderade hemmanet Skabelycke. Bygget som ursprungligen var i en våning med fem torn påbyggdes 1874-75 med en andra våning. Några år senare köptes en bit mark (Berletska lyckan) vid

stranden där ett litet badhus uppfördes. 1905 överlämnade Oscar II sitt Sofiero, till sonsonen Gustav Adolf (sedermera kung Gustav VI Adolf) och hans engelska hustru Margareta, som bröllopsgåva. Det kungliga paret lade grunden till dagens trädgårdsanläggning, med ett stort bestånd rhododendron.1917 uppfördes muren som avgränsar egendomen mot vägen. Vid sin död 1973 testamenterade kungen Sofiero med hus och park till Helsingborgs stad. Idag har trädgården utvecklats och är en av landets mest besökta evenemangsanläggningar med bl a konserter och utställningar. Det finns även en restaurang i slottets bottenplan med utsikt över parken och Öresund.

Skånska rekognosceringskartan 1815

Bäckravinen i sydöstra hörnet av parken

Slottet från Öresundssidan

Rhododendron blommar i många färger

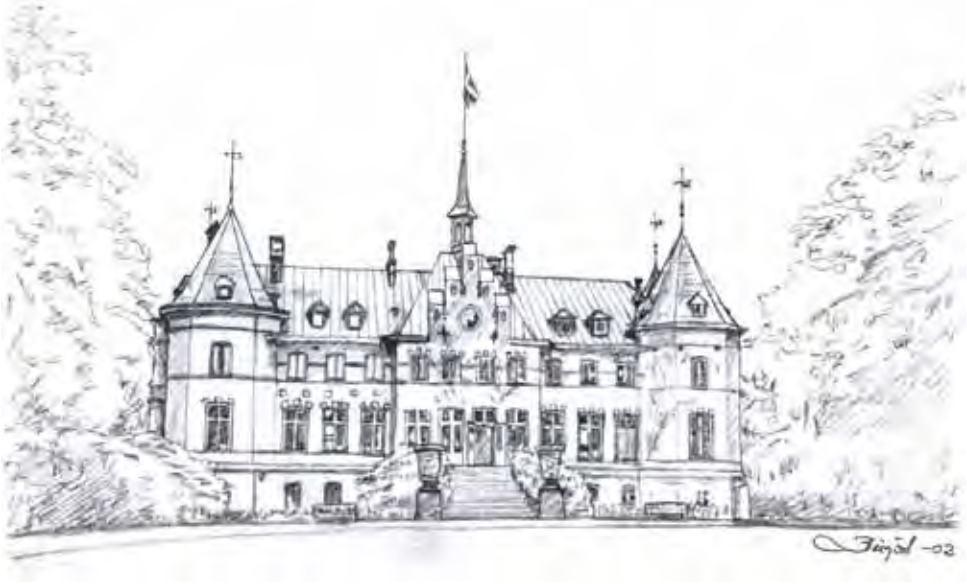

Sofiero slott

Pålsjö

Efter isavsmältningen höjde sig landet över havet och detta kom successivt att förflyttas till en allt lägre nivå. Havet var större och mer öppet än det är idag och kraften från vågorna starkare. I sprickor, dalar eller av förvittring försvagade delar, eroderade vattnet ner landborgen t ex i form av dalar. Ibland hann inte havet utveckla fullständiga dalar och därför finns idag de så kallade ”hängdalarna”. Samma bildningsprocess kan ha skapat vissa av de sidodalar som finns vid Pålsjö.

En nischdal är en dal som börjar med en nisch och inte fortsätter bakåt i en bäckravin eller bäckdal. En nischdal slutar också hängande eller ”blint”. Pålsjöravinerna har bäckar som en direkt fortsättning bakåt på dalen.

Pålsjö skog med bäckraviner (gulmarkerade)

Karta över Pålsjö skogs bäckraviner

En tvådelad bäckravin delar skogen som ligger på landborgskanten. Högstubbar och liggande trädstammar bidrar till ett rikt djurliv. Bok-/ekskogen innehåller även al, ask, avenbok, björk, rönn samt enstaka planterad gran. Under järnåldern och fram till 1800-1900-tal var området slåtteräng med gles träd- och buskvegetation bestående av ask, al, hassel och lind. 1741 finns en lantmäteriuppgift om att det fanns ”vacker ungskog” här. På 1700-talskartor finns i skogens norra kant en stenmur med stödjande jordvall som utgjorde gräns mot betesmarken. I sydöstra hörnet finns ett alkärr där träden har välutvecklade socklar.

Skånska rekognosceringskartan 1815

I Pålsjöområdets landborg finns både stenkol, eldfast lera och sandsten, som har gjort att täktverksamhet bedrivits i äldre tid. Norr om Thalassa finns stora täktgropar i marken efter kol- och sandstensbrytning. Under några år på 1700-talet fanns ett fajansbruk vid Lilla Pålsjö. Verksamheten startades 1765 av ägaren till Pålsjö, Michael Cöster, och drevs fram till 1774.

Pålsjö skog har många värdefulla växter och djur. Vit- och gulsippa, svalört, smånunneört, skärmstarr och gullpudra, ostronskivling, porslinsskivling och fnösketicka. Rådjur, räv, hermelin, småvessla, skogsmus, skogsmård, nötväcka, större hackspett, spillkråka och även kattuggla och gröngöling. Det finns flera sällsynta vedinsekter i Pålsjö skog.

Ett omfattande nätverk av stigar gör det möjligt att nå skogens alla hörn. Pålsjöbäcken mynnade förr naturligt vid strandkanten, men är numera kulverterad den nedersta biten.

Byggnader

Längst ut mot havet finns Helsingborgs sista, bevarade vattenkvarn, *Pålsjö kvarn* från början av 1800-talet. Redan på 1660-talet fanns en kvarn dokumenterad på platsen. Den ursprungliga kvarnen förföll och en ny uppfördes under första halvan av 1700-talet. Även denna förföll och kvarnen som finns kvar idag uppfördes 1824.

Staden köpte 1908 Pålsjö gård och därigenom kunde Pålsjö skog upplåtas för allmänheten. Namnet Pålsjö skrevs ursprungligen Paa-velskøb (eller Paafuels Kiöf), blev på 1660-talet Påvelsköp och ersätts senare omväxlande med Påhlsjö gård och Stora Pålsjö. Sedan 1957 heter det *Pålsjö slott*. Ändelsen ”köp” tolkas som köpt gård eller annan mark och härleds till medeltiden.

Skogspaviljongen med kaffeservering sommartid, öppnades 1914 och var igång fram till 1961. Idag är den åter öppnad. En motionsslinga anlades 1969 i skogen.

Spillkråka, Europas största hackspett

Pålsjö kvarn med dammen

Bäcken ringlar mot kvarndammen

Hälsovägen

Det vatten som dämdes upp i den så kallade Husensjösänkan anses ha varit smältvatten från senglacial tid. Vattnet rann ut i havet genom både Gåsebäcksdalen och Hälsans dalgång. När sänkan senare avvattnades skedde detta genom Hälsodalen. De tre parkerna Öresundsparken, Vikingsbergsparken och Kopparmölleparken omger ravinen.

Där Hälsovägen idag är framdragen hade den branta ravinen en smal stig med en bäck rinnande på botten. Bäcken i ravinen nyttjades för drift av olika kvarnar sedan 1500-talet. Som mest fanns sex vattenkvarnar med olika namn, varav några idag lever kvar som gatunamn – Röe mölla (Röamöllan, den största av de sex vattenkvarnarna utmed bäcken som från Husensjö rann genom Fredriksdal-Stattena och Hälsoravinen. Möllan låg vid nuvarande nordvästra hörnet Hälsovägen/Norra Stenbocksgatan), Bagaremöllan (kallad Bakaremöllan, men mera vardagligt Stampen, låg i sänkan väster om korsningen Hjälmshultsgatan/Stampgatan. Möllan finns belagd redan på 1600-talet, men den kan möjligen ha varit ännu äldre), Troedsmöllan (vattenkvarn

Hälsovägen mot väster med Vikingsberg uppe till höger

Karta över Hälsovägens ravin

som låg i sänkan där nu Kopparmölleparken felaktigt fått sitt namn. Möllan finns belagd på 1500-talet men kan vara äldre. Namnet på kvarnen har tidigare varit Troetzmölla, Troedstorp eller Troedstorpsmölla, sannolikt efter någon ägare med namnet Troed), Hjelmshultsmöllan (en större vattenkvarn, var belägen på platsen för nuvarande Sofiakällan. Förutom kvarnrörelsen bedrevs värdshus på stället. Möllan som löd under Hjelmshults kungsgård är belagd på 1500-talet, men liksom de övriga utmed Hälsobäcken kan den ha existerat ännu tidigare), Kopparmöllan, (vattenkvarn, belägen ca 100 m väster om Hjelmshultsmöllan finns belagd på 1600-talets kartor men kan också vara äldre. Sannolikt har här hamrats koppar, vanligt till bl a husgeråd) och Barkamöllan (belägen ungefär där nu Fågelsångsgatan mynnar i Hälsovägen. Möllan, anlagd på 1780-talet, är den yngsta av de sex kvarnarna. Här krossades eller maldes ekbark som användes vid garvning av hudar).

På 1700-talet kallades området ”Pål Hågens mad” efter dåvarande ägaren Pål Håkansson. De första industrierna i Helsingborg förlades till Hälsobäckens ravin i början och fram till mitten av 1800-talet, eftersom det gick att utnyttja vattenkraft till driften. Sedan ångkraft och senare elkraft blivit de helt dominerande kraftkällorna, kunde energikrävande verksamheter förläggas i princip var som helst. Under åren 1856-72 fanns en Cikoriafabrik som framställde kaffesurrogat, 1874 inrättades Troedsmölla Fabriks och Mek. Verkstad senare Helsans Gjuteri, 1896 Helsingborgs Glasbruks AB senare AB Glasmosaik. Det blev på Söder som de stora dominerande industrierna etablerades under 1800-talets senare del, men industrier som Helsans gjuteri och Rössels kassaskåpsfabrik fanns kvar i området. 1912 revs de sista industribyggnaderna i Hälsobäckens ravinområde.

Skånska rekognosceringskartan 1815 med de sex kvarnarna inlagda

Ravinen skär genom sandstenslagren där brytning förekom under medeltiden. Bland annat togs sten från denna plats till bygget av det kapell, som var Mariakyrkans föregångare.

I ravinen vid Hjelmshultsmöllan upptäcktes 1803 en källa med järnhaltigt vatten som ansågs vara hälsosamt. Kvarnens ägare ville därför anlägga en brunnspark för människor att komma till för att dricka brunn. 1803 påbörjade han detta arbete som senare skulle bli Hälsans brunnspark. Källan och parken blev mycket populär och välbesökt, även av kungligheter. Drottning Fredrika,

Kvarnarnas placering på dagens karta

Hälsovägen 1931

gift med Gustaf IV Adolf, lär (1807) ha kommit med förslaget att källan borde döpas till Helsan. Efter många olika ägarbyten, restaureringar och upp- och nedgående intresse för det välgörande vattnet, köptes hela fastigheten av konsul Nils Persson i slutet av 1800-talet. Kring källan fanns nu, förutom själva möllan, ett tvåvåningshus, en brunnsrestaurang, danssal, uthus m m.

Hälsan bestod av en sumpig bäckravin förbunden av en väg, kallad Mölleväg en (senare Nya vägen). Hälsovägen, som fått sitt namn av det omvittnat hälsobringande vatten som går i dagen här, var länge för dålig för att vara farbar med häst och vagn. 1853 genomfördes ett vägbyggnadsprojekt, som gjorde att Hälsovägen kom att överta (Lidens) Långvinkelsgatans roll som infartsväg till staden. Detta första vägbygge innebar att ravinens tidigare avskildhet bröts 1854, men karaktären av idyll bestod länge än. 1921 anlades spårvägsförbindelse i Hälsan som lades ner 1967 i samband med högertrafikomläggning.

Efter att den dåvarande ägaren borrat efter kalisalt kring källan fann man en ny källa 1888. Denna källa hade salthaltigt vatten på 83 meters djup och inlemmades också i hälsobrunnsverksamheten. Den namngavs efter Oscar II:s gemål, drottning Sofia. 1890 invigdes Sofiakällan, som ritades av Mauritz Frohm. Källan var under många år kring sekelskiftet en känd mötesplats för societeten som ville dricka brunn. Till invigningen av den nya hälsokällan anlades nya murar och trappor i ravinen, men redan 1899 genomfördes en breddning av Hälsovägen som gjorde att staden fick köpa in flera av vattenkvarnarna och andra byggnader, samt Helsan, där större delen av hälsobrunnens anläggningar revs. Hälsobäcken lades i kulvert. Sofiakällan drevs vidare som hälsobrunn fram till 1930. Under hela 1800-talet var Helsan en brunnsort, som besöktes av personer från både när och fjärran. Brunnsdrickning och umgänge i brunnssalongen och de olika nöjesetablissement som fanns i dalen kombinerades med havsbad vid platsen där Stadsteatern idag finns. Dock fanns inget brunnshotell, utan brunnsgästerna inhystes i hyresrum i närområdet. Den skånska adeln och finare societet samlades vid Ramlösa för brunnsdrickning, som var betydligt förnämare som brunnsort.

1953-54 breddades Hälsovägen och Sofiakällan med dess paviljong flyttades närmare slänten. och genomgick en omfattande restaurering 1954, ledd av arkitekt A Salomonson-Sörensen. Den runda dammen med en liten fontän är det enda byggnadsverket från den gamla brunnsparken som finns kvar på sin ursprungliga plats. Redan 1932, två år efter att Hälsan upphört som kurort revs alla de gamla villor som legat här innan brunnens tid. Från år 1900 har källan varit i stadens ägo. Sofiakällan är Sveriges enda saltkälla och finns i det vi idag kallar Öresundsparken. 1955 flyttades Anders Olsons skulptur ”Kattan” till Sofiakällan.

Tidigare trodde man att Hälsans källa var densamma som S: t Jörgens källa och därför har vi idag S:t Jörgens plats vid Hälsovägens slut. S:t Jörgens källa anses ha dyrkats kanske redan under förhistorisk tid och den finns kvar på en privat tomt på Drottninggatan 115. Namnet kommer från danskans ”Jörgen” som är deras form på ”Göran”. Källan skulle alltså tillägnas drakdödaren S:t Göran, som är de spetälskas skyddshelgon. Eftersom vattnet ur källan skulle vara hälsobringande passar det ju bra. Nuvarande S:t Jörgens plats kom till 1903. Tidigare gick Kullagatan rakt över platsen och övergick i Pålsgatan.

Ovanför Hälsovägen ligger stadens äldsta park, Öresundsparken. Den anlades på privat initiativ 1876, på gammal befästningsmark. Det högt belägna om-

rådet hade tidigare kallats Grubbaberget, som var en del av det markområde som kallades Lilla Möllevången. Uppe på platån ligger dammen som en rest av vallgravssystemet kring Kärnan. Den kallades tidigare Nils Nils damm och senare för Tengwalls damm. Under de första 25 åren betalades entré för dem som önskade att flanera i parken. 1900 övertogs parken av Helsingborgs stad, som gjorde den tillgänglig för alla, och inlemmade Helsans område i parken. Hälsovägen breddades 1901 och Hälsobäcken lades i kulvert.

Byggnader

På krönet av Hälsobäckens ravin byggdes några av stadens karaktärsbyggnader. *Vikingsberg* stod färdigt 1875 med ett magnifikt läge på en platå norr om Hälsodalen. *Villa Hälsolid* är en imponerande jugendbyggnad från 1904 på ravinens norra kant. Båda dessa byggnader försågs med storslagna trappanläggningar ner till Hälsodalen. Hälsolids trappor revs på 1970-talet på grund av rasrisk, men Vikingsbergs granittrappor är en av passagerna i landborgspromenaden via Vikingsbergsparken. På ravinens södra sida byggdes 1871 en privat villa. När Hälsovägen breddades vid sekelskiftet 1900 inköptes den av Helsingborgs stad, som upplät den som tjänstebostad åt stadsträdgårdsmästaren fram till 1962. Sedan dess används byggnaden, som kallas *trädgårdsmästarevillan*, för föreningsverksamhet.

Hälsovägen mot sydväst från Sofiakällan

Av de gamla fabriksbyggnaderna finns idag ingenting kvar, men ”gropen” i Kopparmölleparken är en rest av en damm. *Sofiakällan* beskars påtagligt 1955, när Hälsovägen breddades. Själva vattenflödet fick då en ny inramning i och med en mosaik lagd av konstnärinnan Sussie Persson. Miljön har förändrats fullkomligt sedan källan upptäcktes, men ännu går det bra att gå ner till Sofiakällan och dricka av det framströmmande, hälsobringande vattnet.

Bäcken ligger idag rörlagd under vägen och utgör en del av dagvattensystemet som tar emot regnvattnet från omgivande bostadsområden. Här kan man studera den sedimentära berggrund som finns i hela Helsingborgsområdet; sand- och lerstenslager med stenkol och eldfast lera. Strax norr om Fågelsångsgatans slut finns en tydlig skärning i berggrunden. Förutom parkanläggningarna med främst rhododendron finns det mer naturlig vegetation högre upp i branterna med t ex bok, ek, vitsippa m m. Hälsobäcken hade sitt källflöde där nuvarande Fredriksdals friluftsmuseum ligger. Alkärret utmed stängslet på västra sidan av museiområdet är en rest av denna ursprungliga våtmark. Det är unikt att det finns sådana våtmarksrester kvar mitt inne i en stad. Härifrån rann bäcken vidare västerut där Kopparmöllegatan idag går. Kopparmöllan var namnet på en av vattenkvarnarna.

Sofiakällan med den runda dammen och skulpturen ”Kattan” till höger

Långvinkelsgatan

Den äldsta förbindelsevägen mellan centrala Helsingborg och landsbygden öster och norr om staden gick i ravinen norr om Helsingborgs slott (Kärnan). Landsvägen från Ängelholmsbygden kantades närmast staden av enklare bebyggelse, men i centrala staden uppfördes en del mer påkostade fastigheter. Benämningen i äldre tid på vägen var ”Liden”. Kallades under 1600-talet Grydestöberlien. I äldsta tid hade vägen en sträckning genom nuvarande kvarteret Springposten, men under 1600-talet raserades Helsingborgs befästningar, nuvarande Henckelska gården anlades och gatans sträckning ändrades. I Springpostgränden fanns en vattenpost där friskt dricksvatten kunde hämtas och på Henckelska gårdens terrass mot Norra Storgatan finns ett springvatten med gamla anor - redan Linné skrev om den ”artiga fontän” som fanns på platsen. Landborgsbranten har möjliggjort några mycket speciella trädgårdsanläggningar med terrasser, vindlande gångar och utsiktsplatser. Bakom Henckelska gården finns en trädgård, som idag är integrerad med Slottshagen och tillgänglig för allmänheten, med ett lusthus på landborgsbranten som bl a en gång besöktes av Gustav VI Adolf.

Långvinkelsgatans ravin (gulmarkerad)

Landtullen infördes 1662 och den medförde att det vid stadens infartsvägar skulle finnas tullbommar och tullhus, där tullbetjänter visiterade och granskade alla åkande, ridande och gående, som passerade in och ut ur staden. Mitt i backen, i korsningen mellan Långvinkelsgatan och Bomgränden, låg den östra landtullen ”Östra porten” (även kallad Ängelholmsporten eller Norra porten). Bönder som skulle in till staden för att avyttra sina varor på torget var skyldiga att stanna här och betala tull i enlighet med dåtida bestämmelser. På 1770-talet sträckte sig stadsbebyggelsen fram till detta läge. Landtullen avskaffades 1810.

Karta över Långvinkelsgatans ravin

Eftersom Liden var infartsvägen från den omgivande spannmålsproducerande landsbygden, var det längs denna gata som flera spannmålshandlare etablerade sig under 1800-talet. Här fanns magasin, affärslokaler och kontor och viss förädlingsverksamhet i form av maltfabriker m m. Fortfarande finns magasinbyggnader och en malttorka kvar i fastigheten Kärnan Norra. Liden var en mycket brant gata, och det hände ibland att överlastade vag-

Skånska rekognosceringskartan 1815

nar med spannmål välte i backen. Därför var det en stor förbättring när Hälsovägen öppnade för allmän trafik i början av 1850-talet, och transporterna förlades dit istället.

Liden gick norr om slottsområdet, i nära anslutning till 1600-talets befästningsanläggningar. Vid markarbeten på 1930-talet påträffades spår från slaget vid Helsingborg 1710, i form av fullt utrustade hästar och delar av soldaternas utrustning.

Långvinkelsgatan. Namnet Långvinkeln dyker upp första gången på en stadskarta från ca 1730 och då som namn på ett kvarter som låg ihopträngt mellan landborgskanten, nuvarande Nedre Långvinkelsgatan och Fågelsångsgatan. Kvarteret var böjt i vinkel, härav namnet. Det gav sedan namn åt Liden, den branta backen uppför landborgen, vilken fungerade som stadens utfartsled mot nordost, fram till dess att Hälsovägen övertog den rollen. (”lid” betyder helt enkelt ”backe”). Benämningen Liden har månghundraåriga anor, medan namnet Långvinkelsgatan nämns första gången 1787. Den nuvarande indelningen i Nedre och Övre Långvinkelsgatan gjordes på 1960-talet.

Bomgränden söderut mot Nedre Långvinkelsgatan, där östra landtullen låg till 1810

Byggnader

Jacob Hansens hus, Helsingborgs äldsta bostadshus, byggt 1641 av rådmannen Jacob Hansen. I privat ägo fram till år 1917, då det köptes av Helsingborgs stad.

Tycho Braheplatsen med minnesmärke över den världsberömde danske astronomen. Monumentet invigdes 1927. Brunnen och globen utformades av helsingborgsarkitekten Gustav Widmark och figurerna i form av stjärnbilder i globen skulpterades av Astrid Aagesen. Några av stjärnbilderna fick drag av samtida helsingborgare, vilket väckte stort rabalder vid monumentets invigning.

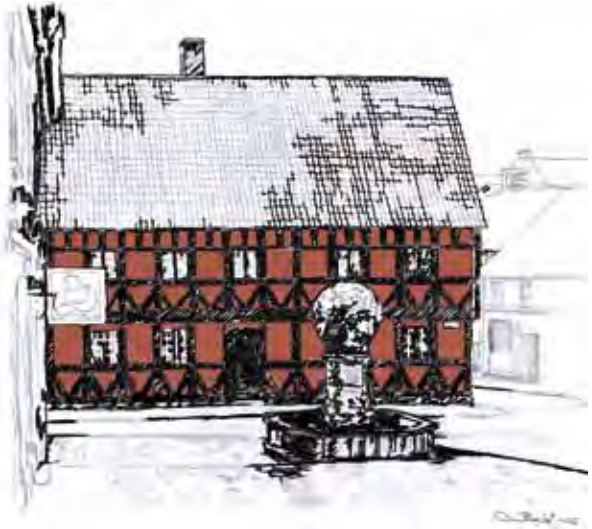

Jacob Hansens hus med Tycho Brahemonumentet

Tycho Braheplatsen och liden mot öster

Hallbergs trappor

Hallbergs trappor, den ursprungliga södra nerfarten från Kärnan till stranden. Tidigare har den kallats Bastuliden efter en badstuga som låg ovanför slänten på medeltiden, från 1870-talet och fram till 1931 var Slottsgatan det officiella namnet. Förbindelsen från Billeplatsen (kallades Billeplatsen redan på 1700-talet) öster om Mariakyrkan till landborgskrönet, följer samma sträckning som en medeltida förbindelseled från lågstaden till platåstaden. 1873 köpte staden det aktuella området. 1888 tillkom de första trapporna som var av trä och på 1930-talet i samband med att Rosenträdgården anlades blev dessa ersatta med de nuvarande stentrapporna. Trapporna har sitt namn efter konsuln och handlanden Johannes Hallberg som 1835 köpte gården vid Södra Storgatan. Här bedrevs handelsrörelse både av Hallberg och sedan av hans änka. 1884 köptes gården av August Wingårdh, en av de profilstarka helsingborgskapitalisterna som styrde stadens näringsliv kring förra sekelskiftet. Gården kallas därför ofta Wingårdhska gården. Mot Storgatan finns en representativ putsad byggnad, som inrymde Wingårdhs kolonialvarubutik och bostad, lager fanns i de gamla korsvirkesbyggnaderna mot gården och Billeplatsen.

Landborgen innehåller inte bara sandsten utan också lerskiffer och stenkol. När stenkolsbrytningen i Skåne kom igång på 1600- och 1700-talet och man började leta efter stenkol i Helsingborg grävdes på många ställen gångar rakt in i landborgsbranten. Vid andra världskrigets utbrott beslöts att det hastigt skulle byggas ett skyddsrum och en militär sambandscentral i landborgen. Då utgick man från en av de gamla stenkolsgångarna. Den gjordes större och förstärktes med betong. Samtidigt gjorde man den längre och lät den mynna ut vid Hallbergs trappor. Efter 1945 förlorade anläggningen sin aktualitet.

Billeplatsen. Riksrådet Anders Bille var länsherre i Helsingborgs län under åren 1610-1629. Han köpte 1620 några stadsfastigheter öster om Mariakyrkan för att skänka dem till Karen Henriksdotter, som var hans inofficiella ”sambo”. Efter hennes död köptes gårdarna av Billes syster Lisbeth. De ödelades vid en brand 1679 och tomten har sedan varit obebyggd och närmast kommit att fungera som torgplats.

Från Terrasstrapporna går landborgstunneln till Billeplatsen (mynnar vid gula pricken)

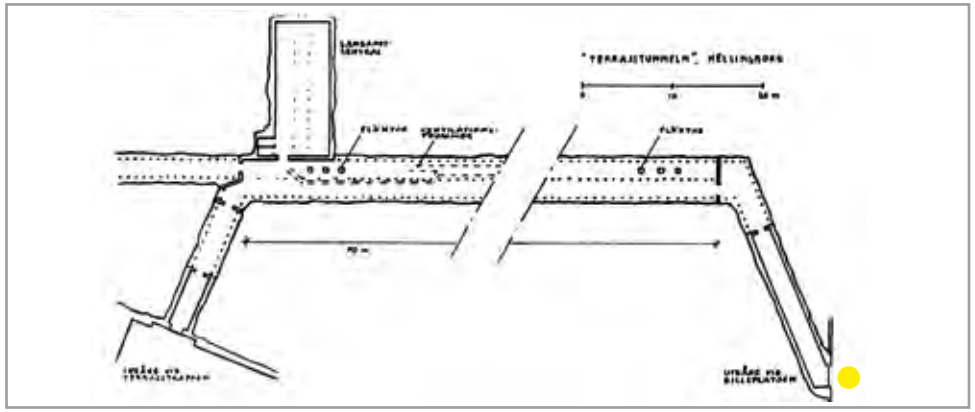

Illustration hämtad ur häftet ”Midvinterljus 1998” Istunnel-Landborgstunnel

Rosenträdgården till vänster om gångvägen mot Billeplatsen och Mariakyrkan

Himmelriksgränden

Nischdalen som går söder om Rosenträdgården har sannolikt bildats genom drivsnö från öster som packats i hålan. Frostvittring, så kallad nivation, särskilt i kanterna av snödrivan, har eroderat ut nischen.

Himmelriksgränden, på dansktiden Himmelrigs straede och på 1787 års karta Himmelrikssträtet, är en av stadens äldsta gator. Har troligtvis fått sitt namn efter det dominikanerkloster som fanns här under medeltiden. Namnet är känt från andra håll och anses av folkhumorn avse en gata i slumområde, d v s en motsatt betydelse av namnet. Här låg 1858-1879 också stadens första riktiga lasarett.

Himmelriksgränden är en av de äldsta förbindelselederna mellan staden vid stranden och platåstaden. I gamla tider låg här ett hospital för fattigt folk och ett apotek med örtagård. Gränden går mellan S. Storgatan och Rosenträdgården i öst-västlig riktning.

Rosenträdgården, en barockinspirerad symmetrisk blomsterträdgård med rosor och magnolior, anlades 1937-39 mellan Hallbergs trappor och Himmelriksgränden. Området disponerades tidigare av angränsande apoteket Kärnan och kallades vanligen ”apoteksträdgården”. Användes senare av stadens parkförvaltning som plantskola.

Karta över Hallbergs trappor och Himmelriksgränden

Himmelriksgränden

Rosenträdgården på landborgskanten

Akvarell av Oskar Bergman 1930-48.

I mitten, det så kallade ”Kruthuset”. Här bedrevs en gång försäljning av krut. Gula huset ”Himmelriket” till höger var stadens första sjukhus byggt 1858. Sjukhus fram till 1879, sedan soppkök för fattiga och senare landets första arbetsförmedling fram till 1941.

Ravinen vid Bergaliden

En central ravin som sträcker sig i öst-västlig riktning från Prins Kristians gata vid Nya kyrkogården ner till konsul Perssons villa vid Södergatan kantas av "draktänder", en form av stridsvagnshinder som tillkom under och efter andra världskriget. I ravinens nordvästra och norra sida finns Bergaliden respektive lasarettsområdet, i öster Nya kyrkogården, i söder Donationskyrkogården och Gamla kyrkogården och i väster Södergatan.

Havet har sköljt bort alla eventuella avlagringar vid mynningen. Dalen börjar halvcirkelformat för att sedan sträcka sig bred och rak ner till landborgens fot.

En parkanläggning har anlagts med bland annat rhododendron. Stor nunneört, som kan ha funnits som trädgårdsflykting på platsen under lång tid, växer här i stora mängder. Strax norr om ravinen, uppe på landborgen, finns en damm som är en rest av 1600-talets system av vallgravar och befästningar kring Helsingborgs slott.

Stor nunneört växer här i stora mängder under våren

Skånska rekognosceringskartan från 1815

Ravinen (gulmarkerad) sträcker sig i öst-västlig riktning, söder om lasarettet

Karta över ravinen vid Bergaliden

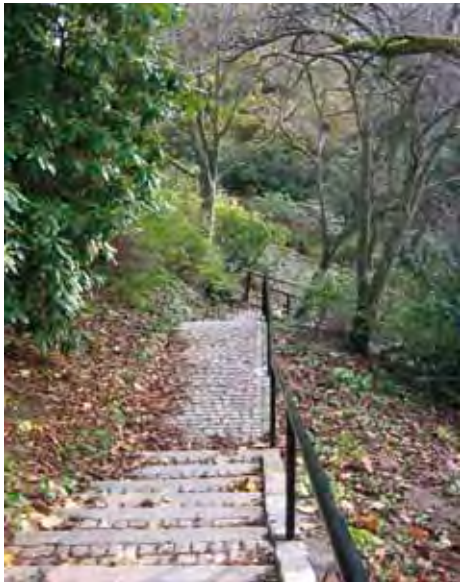

Trappa som leder ner till ravinens botten

Vattenfall norr om konsul Perssons villa

Byggnader

Konsul Perssons villa som blev byggnadsminne 1967 är belägen i hörnet av Södergatan/Bergaliden. Villan uppfördes 1846-48 och byggherre var greven och generalmajoren Gustaf von Essen, arkitekt var den danske professorn vid konstakademien GF Hetsch. Byggnaden som benämndes Essenska villan uppfördes utanför den egentliga stadskärnan och var omgiven av en påkostad trädgård med ett lusthus på landborgsbranten. Konsul Nils Persson köpte villan 1884 och hans son Ivar Persson Henning donerade villan till Helsingborgs stad 1950. När Bergaliden drogs fram stympades trädgården, men fortfarande finns vattenfall och en kaffegrotta (berså som är avgränsad med en stenmur, ofta gjord av stenar och snäckor) kvar norr om villan – anläggningar som är mycket specifika för platsen. Under tidigt 1800-tal låg ett envåningshus på den stora tomten vilken var inhägnad av ett lågt stengärde. Området kallades ”Tobakslyckan” eftersom det tidigare odlats tobak där. Under senare årtionden har villan använts som kontor av Affärsverken, hemvist för Sjuksköterskeskolan, Kommunala musikskolan samt bl a kårhus för Campus Helsingborg. Söder om villan ligger Birger Sjöbergs plats med musikpaviljong.

Damm mot lasarettsområdet i norr

Konsul Perssons villa sedd från Bergaliden, mot öster

Gåsebäcken

Gåsebäcksdalen har karaktär av en genombrottsdal. Denna har uppstått genom att den så kallade Husensjösänkan innanför innehållt en sjö, bestående av smältvatten från senglacial tid, som sedan tappats genom Gåsebäckens dal och skurit ner denna. Ravinen växlar mellan mjukt skålade sidor till lodräta, dramatiska stup med blottad berggrund. Blandlövskog med bok, ek, avenbok, björk, al, ask samt hassel, klär in ravinen.

Öster om Husensjö (Husens Siö) fanns Lagålnsfloon och Långwähl. En större bäck rann direkt från Långwähl till Gåsebäcken, där bl a en vattenkvarn, Gåsebäcksmöllan, drog nytta av flödet. Gåsebäcksmöllan finns omnämnd redan år 1641 som Kvarntorpet Gåsebäcks mölla. Bäcken fortsatte nedanför landborgsbranten till Lussebäcken som mynnar i Råån. Idag går bäcken i två kulvertar ut i havet.

Gåsebäcksravinen (gulmarkerad) sedd mot sydost; Eskilsminne till vänster

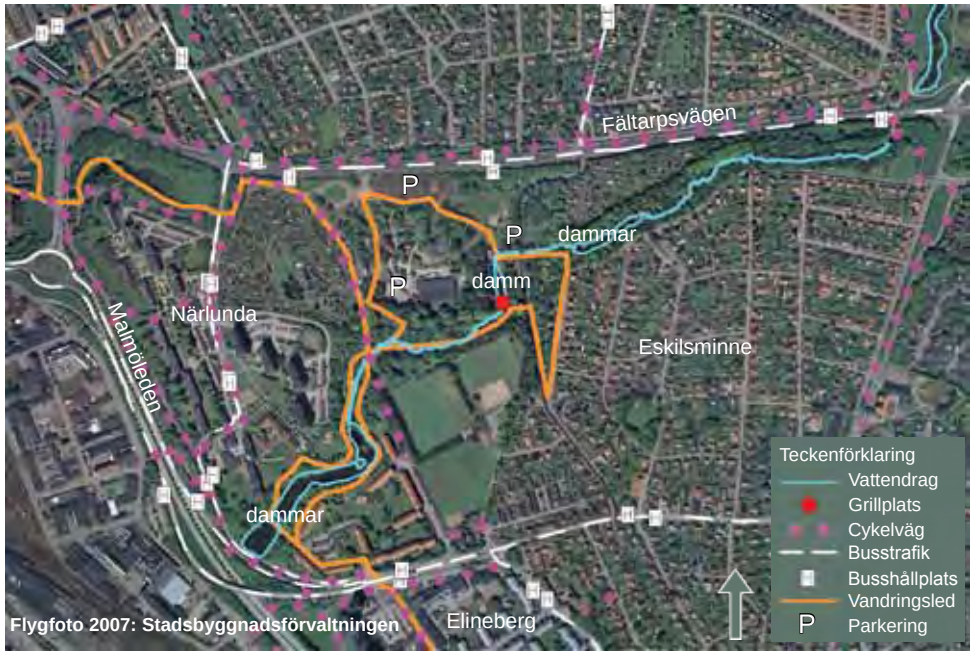

Karta över Gåsebäcksravinen

Broar finns för att ta sig över bäcken som rinner nere i dalen

Under första hälften av 1700-talet bröts det stenkol i olika omgångar i den nedre delen av Jordbodalen (omnämnt av Linné 1749). På Skånska rekognosceringskartan från 1812-1815 kan man se att Gåsebäcken rinner från en våtmark vid Filborna, ner genom ett nästan trädlöst jordbrukslandskap med bl a betesmark samt ett slåtterängsområde längst i norr, till ravinen vid Jordbodalen. Uppströms Jordbodalen rann det tidigare till vatten från närliggande våtmarker, bl a låg det en relativt stor våtmark vid nuvarande Djupadal och bäcken passerade även en del mindre våtmarker på vägen. Det fanns minst sex olika tillflöden. I den centrala delen av ravinområdet läcker ett järnhaltigt och brunfärgat grundvatten fram. Från den tidigare naturligt meandrande bäcken finns det idag inte mycket kvar, då Gåsebäcken till stora delar blivit uträtad och kulverterad och dammar för dagvattenfördröjning har anlagts på vägen. Idag är de gamla våtmarksområdena borta.

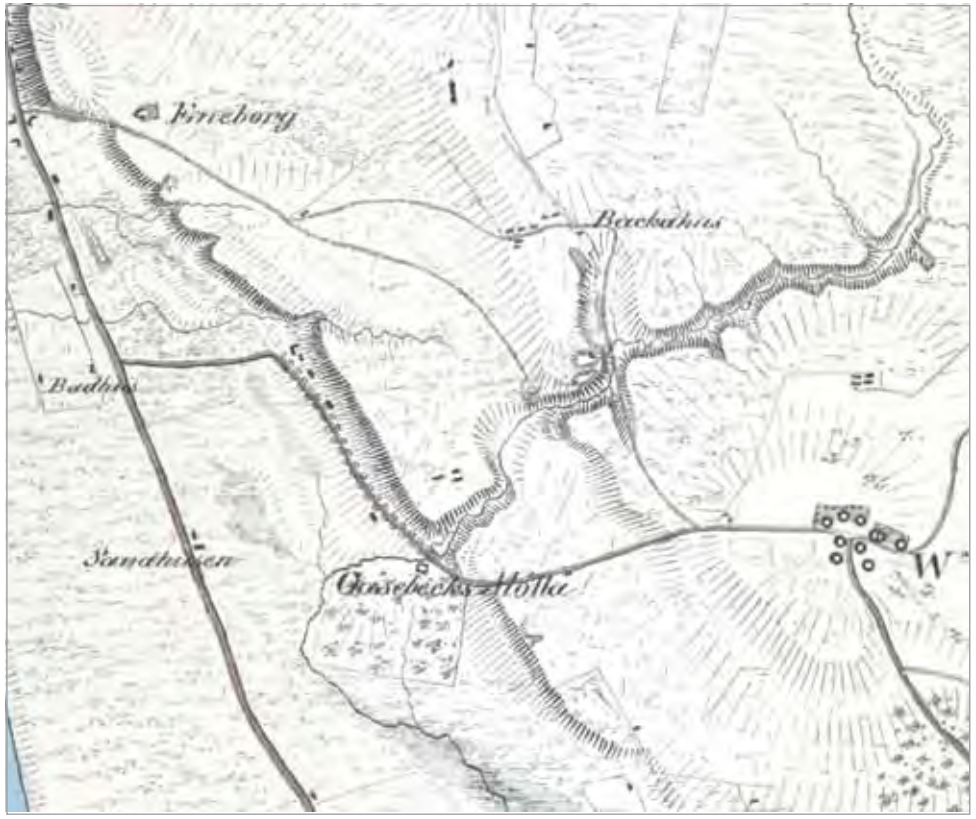

Skånska Rekognosceringskartan från 1815

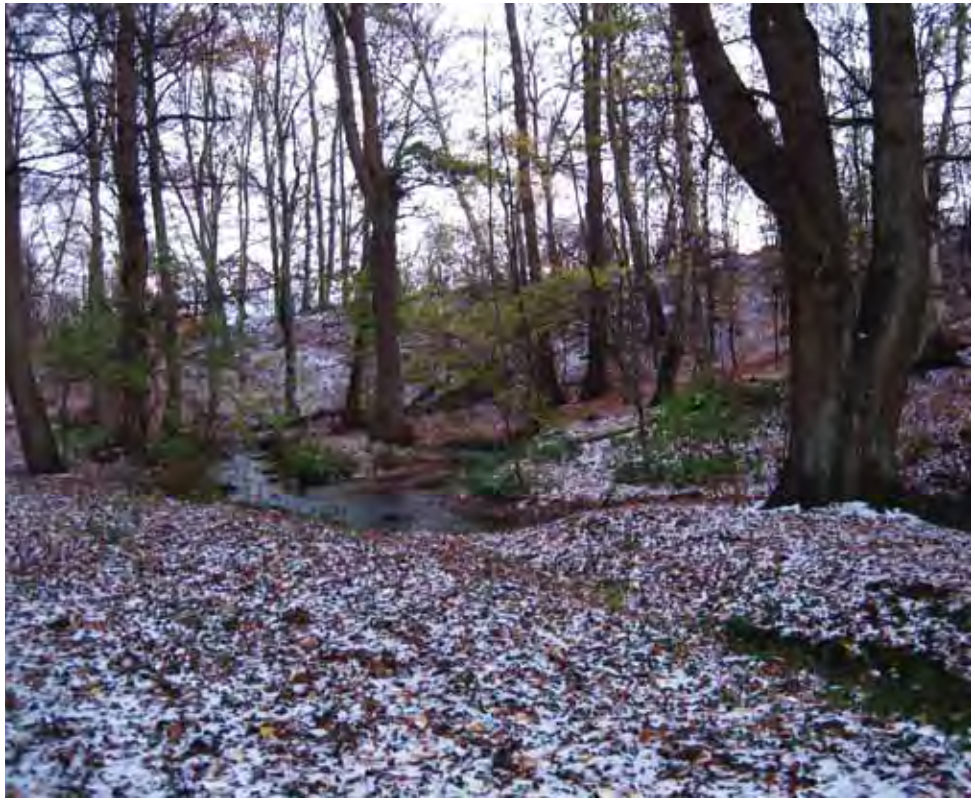

Gåsebäcksravinens övre del mot öster

Där Folkets park (Sundspärlan) idag ligger fanns under slutet av 1800-talet landeriet Fältarp. Helsingborgs arbetarrörelse köpte marken på 1890-talet av ägarna, familjen Siöcrona. Under slutet av 1800- och början av 1900-talen byggdes dansbanor, skjutbana, kägelbana, scener osv. Idag har området kompletterats med ”Atmos” och miljöverkstaden, där miljöpedagogisk verksamhet riktad mot barn och unga bedrivs.

På platsen för en tidigare fruktodling anlades koloniområdet Apladalen 1953 och är ett av få koloniområden som inte är inhägnat. Närlunda koloniområde anlades 1932 och är idag stadens äldsta. Planen för koloniområdet ritades av stadsträdgårdsmästaren Landsberg och tomter och gångar är anpassade efter den kuperade terrängen. Alla tomter inramas av röda staket.

Ramlösa

Lussebäcken mynnar i Råån strax innan denna rinner ut i Öresund. Bäcken är måttligt till starkt beskuggad och hyser en del vattenväxter i och med att solljuset får möjlighet att nå ner till vattenytan. Strandkanterna är till övervägande del branta och skyddszonen mot åkerkanten oftast liten. Lussebäcken har i dess öppna delar ett högt naturvårdsvärde, men delar av den är kulverterad och är i övrigt även rätt kraftigt påverkad. Från Österleden meandrar bäcken svagt och små forsar och flera steniga partier ger den ett ganska turbulent förlopp. Lussebäcken rinner genom Ramlösa brunnspark och är där kraftigt beskuggad med ganska svagt utvecklad strand- och vattenvegetation.

Skogen vid Ramlösa tycks på 1600-talet ha fått rykte om sig att vara tillhåll för rövare och banditer. Hederligt folk undvek därför skogen och källan föll i glömska. Under krigsåret 1676 kom Karl XI:s svenska här att i trakten ligga i ställning mot den danska, som förskansat sig vid Råån. Hären låg kvar endast någon vecka, men eftersom man hade ont om proviant och hälsotillståndet var dåligt, lämnades åtskilliga klena och sjuka kvar, då man drog

Bäckravinen sedd mot väster med brunnsbebyggelsen i vänster kant

Karta över Ramlösaravinen med Lussebäcken

vidare mot Landskrona och Malmö. De sjuka soldaterna tog sin tillflykt till Ramlösas skogar och tycks ha upptäckt källans kraft och hälsobringande egenskaper. Även ortsbefolkningen började nu att utnyttja källan. Ryktet nådde också Johan Jacob Döbelius, som i sin egenskap av provinsialläkare i Skåne, ansåg det som sin plikt att undersöka brunnen. Han fann den vara ”en sannskyldig gudagåva”. Döbelius invigde brunnsdrickningen i juni 1707 till Karl XII:s 25-årsdag. Från början utgjordes brunnsområdet av kronomarken vid bäckens norra sida. Brunnsparken var under första halvan av 1800-talet en viktig träffpunkt för adeln och borgerliga familjer från de skånska städerna. Här tillbringade man några veckor för att bota allehanda krämpor. Några familjer hade egna hus, andra var återkommande hyresgäster. Efter andra världskrigets slut användes brunnshotellet som flyktinganläggning där personer som räddats ur koncentrationslägren genom Folke Bernadottes vita bussar fick en fristad. Brunnsrörelsen bedrevs fram till 1971, då den lades ner för gott. Sedan vidtog en period av förfall, men på 1970- och 1980-talen byggdes de flesta husen om och renoverades.

Skånska rekognosceringskartan från 1815

Vid borrningar efter kol upptäcktes en alkalisk, underjordisk källa 1893 och år 1912 lät man uppföra en vattenfabrik. Vattnet buteljeras idag och säljs som bordsvatten. Källan i Ramlösa har järnhaltigt vatten, med 0,0190 g järnkarbonat per liter vatten. Sjukdomstillstånd som vattnet ansågs vara lämpligt mot var reumatism, njurgrus, ischias och hjärtfel, men även mot allmänna svaghetstillstånd som blodbrist och konvalescenser.

Ramlösaravinen med Lussebäcken (se även omslagsbild)

Ramlösa brunnshotell

Hårlemans runsten

F d biljettkiosk

Villa Desideria

Byggnader

Byggnaderna i Ramlösa brunnspark är tillkomna under loppet av ca 200 år. De är främst uppförda i trä och på så sätt ovanliga i området där annars korsvirke dominerade lantbebyggelsen och husen i staden hade tegel- och putsfasader. I parken står den s k Hårlemans runsten, som arkitekt C G Hårleman reste 1750 till tacksamt minne av Ramlösa vattens dygd.

Genom ett avtal med Hälsingborgs kommun, kunde AB Ramlösa Brunnsanläggning under 1970-80-talen genomföra en total upprustning av den vackra men nedslitna anäggningen. I samråd med Riksantikvarieämbetet och Museet byggdes villorna i parken om till permanenta bostäder. F d *brunnshotellet*, som är Sveriges största träbyggnad och centralpunkten i den stora parken, rustades upp i början av 1990-talet.

Rååns bäckraviner

Rååns dalgång har sannolikt skapats av utloppet från en issjö. Nereroderingen fortskrider sakta genom ådalen som är mycket markerad. Eroderingen sker nu genom ett mer ”moget” flodlopp, vilket innebär att vattnet inte i lika stor utsträckning inriktar sig på att fördjupa flodbädden. Istället förlängs vattenfåran genom att vattendraget meandrar i serpentinform. Tydligt kan detta ses mellan Vallåkra och Bälteberga.

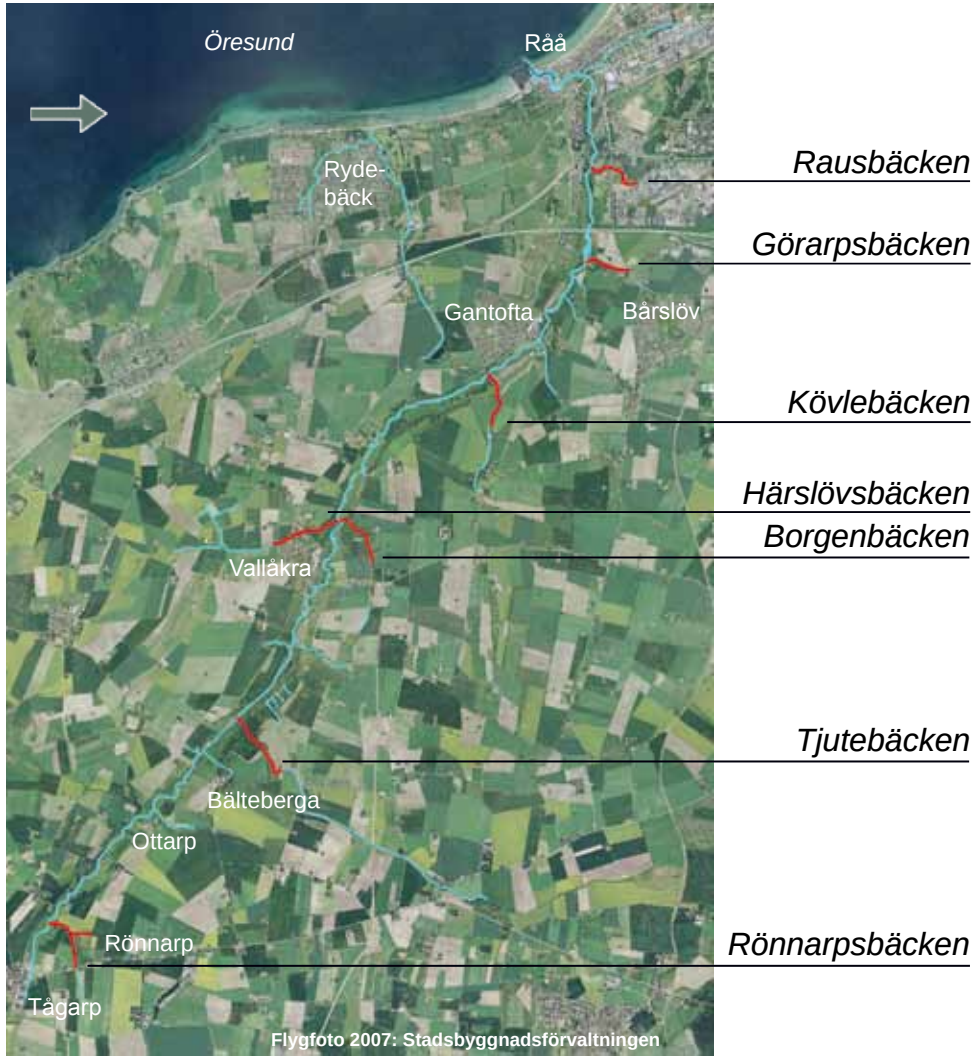

Skånska rekognosceringskartan, 1815

Råån mellan Gantofta och Vallåkra

Rååns mynning med småbåtshamnen

Rååns dalgång är omgiven av olika fornlämningar, t ex de monumentala stenåldersdösarna i Gantofta och Fastmårup. Även andra lämningar av stenåldersboplatser och fynd av förhistoriska föremål längs ån vittnar om en tidig bosättning i området.

Rausbäcken

Råån med Rausbäcken mot väster

Den öppna bäcken börjar vid utkanten av Ättekulla industriområde och mynnar i Råån vid Raus kyrka. Enligt äldre kartor har bäcken tidigare runnit under nuvarande industriområde. Där ravinen börjar är den trädbevuxen. Strax uppströms Rausvägen finns det en fördämning och bäcken har här ett lågt naturvårdsvärde. Nedströms Rausvägen blir bäcken naturligare, bortsett från en gammal kvarndamm. Här får ravinen en bred botten som den kan meandra och svämma i. Det finns två svämytor, den nedre har blivit schaktad så att vegetation saknas. Vid en övergång finns ett konstgjort fall på cirka två meter (gamla kvarnfördämningar). Bäcken är därefter stensatt i ca 20 meter. Under en sträcka av ca 100 meter meandrar bäcken svagt på en relativt stor svämyta. Bäcken har ett mer turbulent lopp under denna sträcka.

Karta över Rausbäcken

Görarpsbäcken

Görarpsbäcken mynnar i Råån mellan Raus och Gantofta

Bäcken börjar strax söder om Görarp. Den har tidigare funnits som öppet vattendrag nästan ända upp till Välluv. Idag är bäcken öppen till Rausvägen och fortsätter sedan i rör. Den rinner under hela sin sträckning i en ravin. Det förekommer knappt någon vattenvegetation. Norra biten av bäcken utgörs av en ganska bred ravin som är trädbevuxen. Gran finns planterad. Därefter öppnas ravinen upp. Den del som betas hyser inga träd och beskuggningen av vattnet är därmed väldigt svag. Trots detta finns det inga vattenväxter, troligen beroende på bottensubstratet som är grusigt. Bäcken meandrar. Sedan sluter ravinen sig igen och stenarna i bäcken är brunröda på grund av mycket järnutfällningar. Vattnet forsar fram över fall och stenar. Vegetationen är rikare än längre uppströms och naturvärdet är allmänt sett högt. Rester finns från olika vattenkvarnar och en damm skapades år 1996 i den norra delen av ravinen.

Karta över Görarpsbäcken

Görarpsbäckens utlopp i Råån

Kövlebäcken

Kövlebäckens utrinningsplats till Råån med Gantofta i bakgrunden

Bäcken mynnar i Råån strax uppströms Gantofta. Sträckningen är redovisad på Skånska rekognosceringskartan och stämmer ganska väl med dagens. I översta delen rinner bäcken som ett rakt dike genom åkerlandskapet. Kantzonerna är korta. Till följd av svag beskuggning förekommer det en del vattenväxter. Det minerogena bottenmaterialet dominerar. Bäcken rinner genom Fjärestad och är påverkad av byns närhet, vilket märks framförallt vid kyrkogården där bäckkanterna är stensatta. Det finns en trasig betongfördämning där det tidigare bör ha varit ett relativt stort område som fördämts. Strandvegetationen är näringskrävande och stranden är platt vilket tyder på översvämningsyta. En smal bård av betesmark omgärdar bäcken och pilar löper som en ensidig allé utmed den. Vid Västregård finns det två dammar. Den som ligger uppströms vägen har en del övervattensvegetation och ett ganska naturligt utseende. Dammen nedströms gården har ett mer "anlagt" utseende och saknar bl a övervattensvegetation. I domänreservatet är ravinen vacker (har fått naturvärdesklass 1) och strax före utloppet i Råån passerar bäcken en betesmark. Kövlebäcken meandrar svagt och är måttligt beskuggad vilket medför att det förekommer lite vattenvegetation.

Kövlebäcken

Borgenbäcken och Härslövsbäcken

Borgenbäcken mynnar i Råån i norra delen av Vallåkra

Tidigare nådde bäcken ända upp till Bunketofta. Nedströmsdelen utgörs av naturreservat. Hela den nuvarande bäcksträckningen håller ett högt naturvärde med naturreservatet inom den högsta klassen för mångformighet och landskapsbild. *Borgens naturreservat,* Natura 2000-område (dvs EU-skyddat), ägs av Skånes naturvårdsförbund och är populärt som utflyktsmål. På sydsidan av dalgången rinner Härslövsbäcken i en ravin förbi *Vallåkra stenkärlsfabrik* (fr 1864). Här går stigen intill bäcken där havsöringen leker.

Borgenravinen
(teckenförklaring, se nästa sida)

Ravinen i norra Vallåkra korsar Råån i nord-sydlig riktning

Tjutebäcken

Tjutebäcken som har sitt lopp via Tjutebro mynnar i Råån nordväst om Bälteberga

Tjutebäckens ravin är djupt skuren och ger ett vilt intryck med meandrande lopp och forspartier. Området har en unik berggrund, s k Kågerödsformation och ett rikt djurliv med bl a havsöring. En anlagd våtmark finns vid Tjutebro sedan 1992. Ravinen har branta eroderade partier omväxlande med flackare. Intressant flora med skånsk nunneört, blåsippa m m. Stora vattenmängder kommer från åkrarna uppströms vid kraftig nederbörd. Strömstare och forsärla förekommer regelbundet.

Under Danmarks kung, Erik Lamm, trädde den danske prinsen Olof Haraldsson 1138 fram i Skåne med krav på riket. Han försökte lönnmörda Erik, lät utropa sig till kung, besegrade biskop Eskil och intog Lund. Han förde i flera år en hård och blodig kamp mot Erik, tills han stupade vid Tjuteå i slaget vid Tjutebro 1143.

Flygfoto 2007 över Tjutebäcksravinen

Rönnarpsbäcken

Rönnarpsbäcken mynnar i Råån öster om Gluggstorp

Rak bäckfåra med branta kanter, djupt nerskuren, kärrartade partier och sedan följer en smal trädridå som omger bäcken förutom i den betesmark som ligger vid utloppet i Råån. Det vackraste partiet är längs den norra bäckgrenen vid Rönnarps bjär där det finns intressant hed- och ängsflora med bl a ljung, svinrot, jordtistel och backsippa (fridlyst).

Backsippa

Rönnarpsbäcken

Rönnarpsbäcken och Råån med Tågarp i bakgrunden

Karta över Helsingborgs raviner och dalar

Kulla Gunnarstorp

Hittarp

Sofiero

Pålsjö

Hälsovägen
Långvinkelsgatan
Hallbergs trappor
Himmelriksgränden
Ravinen vid Bergaliden

Gåsebäcken

Ramlösa

Rausbäcken

Görarpsbäcken

Kövlebäcken

Borgenbäcken och
Härslövsbäcken

Tjutebäcken

Rönnarpsbäcken

Vattendrag

Ravin eller dal
(beskriven i rapporten)

Egna anteckningar

Och stundom, säger folk, kan man få skåda
om våren, när det spricker ut i Pålsjö,
två människobarn - och det är just vi båda -
stå stilla under bokarna i Pålsjö
och kyssas länge, som det förefaller
den som i smyg ser på
oss två
i bokars skugga bakom hallongaller.
Men allt det där är bara prat och skvaller.
(Karl Ragnar Gierow)

☼

Det är alltid stimulerande att hälsa på i Hälsingborg. Hela staden sorlar av friskhet och framåtanda liksom det klara Sundet utanför. Det är bara i den gröna ravinen vid Hälsan som det är tämligen tyst; brunnsdrickarnas steg och chansonetternas visor har slutat för längesen, men den vilda körsbärsblommen hänger som förr ut över skifferväggen på östra sidan. Det är emellertid den västra jag skall uppför; här ligger på en hög halvö ovan trafiken en av pärlorna i pärlbandet Hälsingborg, Vikingsbergs konstmuseum. Sannerligen – Hälsingborg äger inte endast stadsteater, konserthus och HIF.
(Vårvisit i Hälsingborg 1933. Ur boken ”Än sjunger Öresund” av Gabriel Jönsson 1954)

☼

Säg, främling såg du staden
ur Sundets dyning stå,
en blomma lik med bladen
halvt öppna mot det blå?
Väna vågor vagga
bilden i sin spegel skönt.
Vita såsom fragga
villor lysa upp ur grönt.
Och varje torn, en röd pistill,
kringblickar hamn och torg ---
Säg, förde lyckans vind dig till
det vackra Helsingborg?
Ja, främling, såg du staden
i strandens blomsterkorg,
de gröna foderbladen
och blomman Helsingborg:
Hit från livets strider
ville du då gärna fly,
glömma orons tider,
drömma om en bättre nu ---
ty ägde jag mitt fria val,
jag levde här och dog
och bleve sen en näktergal,
som sjöng i Pålsjö skog.
(K.G. Ossiannilsson)

RAMLÖSAPOLKAN
Text: Ronny Åström (1977)
Melodi: Gottfrid Härnsten (ca 1910)
Helsingborgspolkan

Ramlösapolkan går!
Och det gör den ofta nu för tiden
Det är en låt som slår!
Där är, jädrar i mej, takter i ... den!
Kors, vad det svänger bra!
Det är sån musik som folk vill ha!
Rakt in i hjärtat, rätt ner i benen!
Var gång man hör den, så blir man gla!

Stilla vals är ingenting för oss!
Nej, vi spelar (tio gånger) hellre polka!
En från Skåne ska de va förstås!
Ja, det vill till om man ska komma loss!

☼

Carl Linnaeus
beskrev Ramlösa brunn 1749 som beläget ”på ett så behageligt ställe, som naturen kunde åstadkomma”.

☼

”Du förtjusande park, Du medelpunkt mellan Ramlösa källa och by, här träffas åter det sköna och glada. Mitt under ekar och lönn ser jag bänkar byggda. Där ser jag solen i havet, där ser jag havet buga för vinden, där ser jag naturen i prydnad”.
(Bengt Lidner, brunnsgäst 1775)

☼

SILLAPÅGAVISAN
Här ska ni se en påg från Råå som kan rulla och kan gå
och aldrig står hans rullebör still, så länge det finns en färsker sill
Somliga tar sin fisk på rygg i en kyva ren och snygg
Andra göra som jag gör
och köra den på rullebör.

Leve Råå, du lilla blomma, med dina fromma och syndiga kaptener
Måtte snart i fröjd och gamman, du smälta samman med Helsingborg.

Det stod på Råå ett lustigt val, höger, sosse, liberal
ville liksom alla tre hava hand om tyglarne
Höger man och liberal träffa samarbetsavtal
att med denna fyndiga list köra ut var socialist.

Högern börja osa katt, tänkte vänstern göra matt
Sände list ut på stund för att skutan få på grund
Snart blev valets atmosfär mycket farlig för Agner
Han höll när´ att stupa på fiskafänget uppå Råå.

Stadsbyggnadsförvaltningen Strategisk planering 2009/BAM

STADSBYGGNADSFÖRVALTNINGEN 2009